

**Інститут психології імені Г.С. Костюка
НАПН України**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ:

**Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України**

Том V

**ПСИХОФІЗІОЛОГІЯ
ПСИХОЛОГІЯ ПРАЦІ
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ**

Випуск 16

Київ – 2016

Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – 2016. – Том. V: Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія. – Випуск 16. – 196 с.

Головний редактор:

дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор

С.Д. Максименко

Заступник головного редактора: дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор **Н.В. Чепелєва**.

Відповідальні секретарі: канд. психол. наук, ст.н.с. **Н.В. Слободяник** (друкована версія), канд. психол. наук, ст.н.с. **О.Л. Вернік** (електронна версія).

Редакційна колегія:

Моляко В.О., дійсний член НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Балл Г.О.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Карамушка Л.М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Смольсон М.Л.**, дійсний НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Кокун О.М.**, член-кореспондент НАПН України, доктор психол. наук, професор; **Максимова Н.Ю.**, доктор психол. наук, професор; **Москаленко В.В.**, доктор філос. наук, професор; **Піроженко Т.О.**, доктор психол. наук, професор; **Швалб Ю.М.**, доктор психол. наук, професор; **Музика О.Л.**, канд. психол. наук, професор; **Кісарчук З.Г.**, канд. психол. наук, ст.н.с.; **Терещук А.Д.**, канд. психол. наук, ст.н.с.

Члени міжнародної редакційної колегії:

Антон Фабіан, професор, доктор габілітований, завідувач кафедри соціальної роботи, Університет Павла Йозефа Шафарика в Кошицях (Словаччина); **Марек Палюх**, професор надзвичайний, доктор габілітований гуманітарних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки в Інституті педагогіки Жешівського університету (Польща); **Євген Глива**, професор, доктор філософських наук з психології, іноземний член НАПН України, (Австралія); **Роман Трач**, професор, доктор філософських наук, іноземний член НАПН України (США); **Альфред Прітиц**, професор, доктор з психології та педагогіки, ректор університету ім. Зігмунда Фрейда (Австрія).

Редакційна рада тому: **Кружєва Т.В.** (відповідальний редактор тому), канд. психол. наук, доцент; **Клименко В.В.** доктор психол. наук, професор; **Корніяк О.М.** доктор психол. наук, ст.н.с.; **Малхазов О.Р.** доктор психол. наук, професор; **Завадська Т.В.** канд. біол. наук, ст.н.с.; **Савченко Т.Л.** мол.н.с (відповідальний секретар тому).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
(протокол № 10 від 27.10.2016 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 17847-6693ПР від 10.06.2011

Збірник внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі психологічних наук
(Наказ МОН України № 1021 від 7.10.2016 р.)

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ: ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ

Лахтадир О.В. Психологічна характеристика комунікативної компетентності майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту: факторний аналіз. У статті описано результати факторного аналізу комунікативної компетентності та її компонентів у майбутніх фахівців із фізичної культури і спорту. Встановлено відповідність емпіричних даних складовим гіпотетично розробленої нами моделі змістової структури досліджуваного феномена. Виділено п'ять основних факторів у структурі комунікативної компетентності цих фахівців.

Ключові слова: комунікативна компетентність, компоненти комунікативної компетентності, факторний аналіз, модель та фактори комунікативної компетентності.

Лахтадир Е.В. Психологическая характеристика коммуникативной компетентности будущего специалиста по физической культуре и спорту: факторный анализ. В статье описаны результаты факторного анализа коммуникативной компетентности и ее компонентов у будущих специалистов по физической культуре и спорту. Определено соответствие эмпирических данных составляющим гипотетической модели содержательной структуры исследуемого феномена. Выделены пять основных факторов в структуре коммуникативной компетентности этих специалистов.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, компоненты коммуникативной компетентности, факторный анализ, модель и факторы коммуникативной компетентности.

Постановка проблеми. З метою перевірки достовірності гіпотетично розробленої нами теоретичної моделі психологічної структури комунікативної компетентності майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту ми здійснили емпіричне дослідження, в якому діагностично виміряли основні компоненти її структури, а саме: когнітивний, комунікативно-мовленнєвий, соціально-перцептивний і інтерактивний. Модель комунікативної компетентності побудована на основі системного підходу, який передбачає її дослідження як системи і сукупності психологічних характеристик, визначення їх внутрішніх якостей, зв'язків і відношень. Розробка цієї моделі ґрунтувалася також на особистісно орієнтованому підході, за якого феномен розглядається як система професійно (і морально) зорієнтованих комунікативних характеристик особистості майбутнього фахівця [1].

Кожен з цих компонентів, у свою чергу, складається з низки складових, що втілюють широкий спектр проявів комунікативної компетентності: як загальних, так і спеціальних—особливих, властивих професійній діяльності майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту.

Отриманий емпіричний матеріал, що містить кількісні показники оцінювання психологічних характеристик комунікативної компетентності майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту, вивчався нами передусім за допомогою факторного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Застосування статистичної процедури факторного аналізу (обчислення здійснювалося на ЕОМ із використанням прикладної програми IBMSPSS Statistics 22) дає можливість вивчити і вимірювати основні фактори, які визначають зв'язок психологічних характеристик комунікативної компетентності і через які можна пояснити можливі її варіанти в конкретних зв'язках [3].

До того факторний аналіз дає змогу не тільки узагальнити через факторизацію виміряні в дослідженні змінні і структурувати зв'язки між ними, а й оцінити відповідність емпіричних даних складовим гіпотетично встановленої моделі змістової структури досліджуваного феномена. Тобто він дає можливість визначити істотність і взаємозалежність тих психологічних характеристик, за допомогою яких оцінюється розвиток комунікативної компетентності.

Для розрахунків і визначення кількості основних факторів, потрібних для опису взаємозв'язків між виміряними у 98 досліджуваних студентів (віком від 17 до 22 років) 60 психологічних характеристик оцінюваного феномена, було застосовано метод «обертання» факторів. У результаті факторного аналізу виділено п'ять генералізованих факторів, які утворюють семантичний простір розміщення в матриці вимірюваних характеристик і оптимально пояснюють кореляції між змінними.

Для інтерпретації даних ми вважали значущим будь-який коефіцієнт кореляції, більший за 0,4 за модулем. Значущі за навантаженням коефіцієнти кореляції по п'яти основних факторах подано в таблиці 2.1, де зі знаком «+», тобто без знаку, подано синхронно спрямовані показники, зі знаком «-» представлено протилежно спрямовані показники.

Важливим показником значущості кожного фактора є відсоток пояснювальної дисперсії змінних, що міститься в кореляційній матриці. Як видно з таблиці 1, дисперсія (у %) збільшується, а відтак, зростає відхилення від середньої величини значення в нашій вибірці й відповідно— розкид емпіричних даних: від першого фактора до п'ятого.

Як показало дослідження, найбільшу значущість (істотність внеску) має перший фактор нашого конструкта. Решта факторів є так само значущими, оскільки вони входять до структури комунікативної компетентності і дають нам бачення сформованості та розвитку всіх тих компонентів, що має наш конструкт.

З 60 виміряних нами показників комунікативної компетентності у результаті факторного аналізу отримано 43 її психологічні характеристики (табл. 1). Яким же є психологічний зміст основних факторів досліджуваного феномена?

До структури **факторного комплексу I** увійшло 20 значущих за навантаженням показників із 43 отриманих нами, що становить 46 %, 17 з яких мають позитивний знак, а 3 — негативний.

Відтак, до першого фактора з високим навантаженням увійшли такі показники комунікативної компетентності: комунікативна компетентність у сфері ділового спілкування (0,803); перцептивно-інтерактивна компетентність (0,824); інструментальний критерій у сфері ділового спілкування (0,778); здатність до здійснення впливу на іншого (0,756); комунікативні вміння (0,718); когнітивний

критерій у сфері ділового спілкування (0,704); організаційні вміння (0,697); здатність до встановлення взаєморозуміння (0,688); здатність до взаємопізнання (0,684).

Таблиця 1

Результати вимірювання психологічних характеристик комунікативної компетентності студентів

№	Психологічні характеристики	Фактори і факторні навантаження				
		I	II	III	IV	V
1	Комунікативна компетентність у сфері ділового спілкування	0,803				
2	Мотиваційний критерій у сфері ділового спілкування	0,572				
3	Когнітивний критерій у сфері ділового спілкування	0,704				
4	Інструментальний критерій у сфері ділового спілкування	0,778				
5	Перцептивно-інтерактивна компетентність	0,824				
6	Здатність до взаємопізнання	0,684				
7	Здатність до встановлення взаєморозуміння	0,688				
8	Здатність до здійснення впливу на іншого	0,756				
9	Прагнення до соціальної активності	0,543				
10	Прагнення до соціальної автономності	0,494				
11	Прагнення до соціальної адаптивності			0,531		
12	Перцептивно-невербальна компетентність	0,564				
13	Комунікативні вміння	0,718				
14	Вміння викладати свої думки	0,432				0,482
15	Вміння слухати				0,528	
16	Організаційні вміння	0,697				
17	Здатність до публічного виступу	0,547				
18	Конфлікт-суперництво	0,537				
19	Конфлікт-уникання	-0,453				
20	Конфлікт-приспосовування	-0,429				
21	Конфлікт-співробітництво		0,559			
22	Здатність до взаємної підтримки у спілкуванні	0,407	0,448			
23	Здатність до злагодженої у спілкуванні		0,621			
24	Здатність до улагодження конфлікту		0,608			
25	Комунікативна компетентність (рівень розвитку)			0,665		
26	Когнітивний компонент					-0,446
27	Комунікативні знання					-0,492
28	Спрямованість на спілкування		-0,541			
29	Соціально-перцептивний компонент			-0,533		
30	Здатність до адекватного міжособистісного сприймання		0,464	-0,436		
31	Інтерактивний компонент					0,407
32	Здатність до діалогічного стилю спілкування		0,412			
33	Самоконтроль у спілкуванні	-0,452				0,472
34	Здатність до володіння мімікою, пантомімікою		0,426		0,436	
35	Здатність до володіння технікою переконання у взаємодії		-0,486			

Продовження таблиці 1

36	Невербальна виразність вчителя			0,493		
37	Здатність до володіння предметними засобами спілкування				0,647	
38	Виразність, тон, темп мовлення				0,521	
39	Здатність до володіння мовленнєво-руховою координацією				0,450	
40	Здатність до невербального спілкування через дії				0,403	
41	Динамічні параметри невербальної поведінки вчителя				0,402	
42	Керування невербальною поведінкою у педагогічному спілкуванні					0,557
43	Естетична гармонійність у спілкуванні					-0,526
	Сумарний % пояснювальної дисперсії	13,9	20,4	25,8	31	35,8

Помірне навантаження в цьому факторі припадає на такі показники: мотиваційний критерій у сфері ділового спілкування (0,572); перцептивно-невербальна компетентність (0,564); здатність до публічного виступу (0,547); прагнення до соціальної активності (0,543); конфлікт-суперництво (0,537); прагнення до соціальної автономності (0,494); вміння викладати свої думки (0,432); взаємна підтримка у спілкуванні (0,407).

Протилежний полюс цього фактора утворили такі показники, як конфлікт-уникання у спілкуванні (-0,453); самоконтроль у спілкуванні (-0,452); конфлікт-приспосовування (-0,429), що свідчить про протилежно спрямовану залежність між розвитком цих показників і комунікативною компетентністю суб'єкта.

Зі сказаного випливає, що на комунікативну компетентність, яка визначає індивідуальний комунікативний профіль особистості, справляє відповідний вплив відсутність належного рівня самоконтролю і несформованість у досліджуваних основних способів реагування у конфліктній ситуації. Зокрема, студенти не послуговуються належною мірою у навчально-професійному спілкуванні вмінням приспосовування і вмінням уникання як способами реагування у конфліктній ситуації. Натомість здатність до суперництва у цих студентів має досить високе факторне навантаження (0,537), що можна пояснити певною мірою особливостями їх фаху.

Слід також зазначити, що вміння викладати свої думки є одним із провідних показників сформованості у студентів комунікативно-мовленнєвих вмінь, що підтверджується вельми високим його факторним навантаженням у цьому факторі.

Розглянуті показники комунікативної компетентності, які увійшли до першого фактора, статистично пов'язані між собою й утворюють струнку цілісну структуру.

Як відомо, у факторному аналізі фактор називається відповідно до змінної, що має найбільше навантаження за цим фактором. Тому перший фактор дістав таку умовну назву: «Комунікативна компетентність у сфері ділового спілкування».

Таким чином, студенти зі структурою комунікативної компетентності, яка відповідає фактору «Комунікативна компетентність у сфері ділового спілкування», мають тип комунікативної компетентності, детермінований цілями провідної, навчально-професійної, діяльності. Комунікативна компетентність виступає достатньою мірою сформованим психологічним інструментом навчально-професійного спілкування, включаючи до свого складу низку важливих показників із високим факторним навантаженням (див.: табл. 2.1).

Першочергове значення для сформованості комунікативної компетентності має мотиваційна спрямованість студента у сфері навчально-професійного спілкування. Під впливом мотиваційних утворень у студента виробляється особистісна стратегія формування і розвитку характеристик комунікативної компетентності. Зокрема, на підставі наявних комунікативних знань студент більш активно поповнює свої комунікативні знання і вміння викладати свої думки, здобуває здатність до адекватного міжособистісного сприймання, здатність володіти технікою *переконання* у взаємодії тощо [4]. Велике значення тут має наявність у студента прагнення до соціальної активності, яка є мотиваційною спонукою до розвитку його комунікативної компетентності в цілому.

Фактор II включає в себе 21% значущих за своїм навантаженням показників. Цей фактор дістав умовну назву «Взаємини зі співрозмовником».

Він містить здебільшого показники (див.: табл. 2.1), які входять до складу інтерактивного компонента комунікативної компетентності: злагоженість у спілкуванні (0,621); улагодження конфлікту (0,608); конфлікт-співробітництво у спілкуванні (0,559); здатність до діалогічного стилю спілкування (0,412); взаємна підтримка у спілкуванні (0,448). Ці показники характеризують відповідним чином суб'єкта спілкування, свідчать про його бажання до співпраці та підтримки, безпроблемного встановлення якісного комунікативного контакту. Студенти з такою сформованістю комунікативної компетентності віддають перевагу у спілкуванні налагодженню безпроблемних взаємин зі своїм співрозмовником, а також орієнтовані на співпрацю з іншими суб'єктами навчально-професійної підготовки.

До II фактора увійшли і показники комунікативної компетентності, що мають помірно позитивне навантаження. Це передусім здатність до адекватного міжособистісного сприймання (0,464), що входить до соціально-перцептивного її компонента, а також здатність до володіння мімікою і пантомімікою (0,426), що належить до комунікативно-мовленнєвого її компонента.

Протилежний полюс цього фактора утворили такі показники: спрямованість на спілкування (–0,541) і здатність до володіння технікою переконання у взаємодії (–0,486). Таке мотиваційне утворення, як спрямованість на спілкування, отримало у другому факторі досить високе факторне навантаження зі знаком «–», що, певно, свідчить про не сформованість у досліджуваних цього мотиваційного показника. У студентів також не сформована достатньою мірою і здатність до володіння технікою переконання у взаємодії, що не тільки позначається негативним чином на розвитку досліджуваного феномена, а й може перешкоджати виконанню студентами навчально-професійних функцій.

Відтак, для студента зі структурою комунікативної компетентності, що відповідає фактору «Взаємини зі співрозмовником», першочергове значення має сформованість здатності до злагоженості у спілкуванні й здатності до співробітництва, що свідчать про конструктивну поведінку у сфері спілкування. Ці досліджувані орієнтуються в навчально-професійній діяльності на діалогічний стиль комунікації (0,412), тобто на забезпечення психологічно рівноправних позицій партнерів зі спілкування.

Фактор III характеризується малою кількістю показників (11,6 %). До нього з помірним позитивним навантаженням увійшло 5 % використаних у дослідженні показників, а саме: прагнення до соціальної адаптивності (0,531) і невербальна виразність вчителя (0,493). На протилежному полюсі цього фактора опинилися такі показники: здатність до адекватного міжособистісного сприймання (–0,436) і соціально-перцептивний компонент комунікативної компетентності (–0,533). В цьому факторі найбільше факторне навантаження має комунікативна компетентність (рівень розвитку): 0,665. Відтак, він дістав назву «Розвивальний».

Студенти з цим типом комунікативної компетентності не вважають адекватне міжособистісне сприймання важливим показником розвитку комунікативних якостей, що відповідним чином позначається на сформованості у них комунікативної компетентності. Разом із тим вони схильні до соціальної адаптивності. Як відомо, вибір людиною тієї або іншої лінії поведінки в кожній конкретній ситуації передбачає сприймання й оцінку партнерів зі спілкування, самого себе і ситуативного контексту в цілому, що позначається певним чином на характері міжособистісної взаємодії.

Вміння «читати за виразом обличчя», здатність адекватно сприймати іншу людину, розуміти психологічну сутність партнера зі спілкування, а також здатність давати оцінку ситуації спілкування – це складові соціально-перцептивного компонента комунікативної компетентності. В нашому дослідженні ці показники мають негативне факторне навантаження, а відтак, не визначають достатньою мірою розвиток комунікативної компетентності. Тому ми ставимо за мету формувати і розвивати у студентів з цим типом комунікативної компетентності передусім особистісні якості й соціально-перцептивні вміння, котрі пов'язані зі сприйманням, оцінюванням і розумінням психологічної сутності іншої людини.

Фактор IV містить 16% показників, які входять до мовленнєвого компонента комунікативної компетентності, а саме: здатність до володіння предметними засобами спілкування (0,647); виразність, чіткість, тон, темп мовлення (0,521); здатність до володіння мовленнєво-руховою координацією (0,450); вміння володіти мімікою і пантомімікою (0,436); здатність до невербального спілкування через дії (0,403); динамічні параметри невербальної поведінки вчителя (0,402). Цей фактор містить у собі майже всі (виділені нами) показники невербального мовлення, тому дістав умовну назву «Невербальний». В зв'язку з цим зауважимо, що комунікативно-невербальні вміння особистості, які нале-

жать до комунікативно-мовленнєвого компонента комунікативної компетентності, є за змістом її ключовими складовими.

На підставі того, що показник «володіння предметними засобами спілкування» має найбільше факторне навантаження у факторі «Невербальний», ми доходимо висновку про важливість цього показника для навчально-професійного спілкування майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту.

До цього фактора увійшов також показник «вміння слухати» (0,528), який має помірне факторне навантаження.

Фізичне виховання – це практична дисципліна, спрямована на всебічний розвиток рухової активності студентів. Відтак, сформованість таких показників, як здатність до володіння предметними засобами спілкування, володіння мовленнєво-руховою координацією, виразність, чіткість, тон і темп мовлення, а також здатність до невербального спілкування через дії сприяє ефективному проведено практичних занять із фізичного виховання.

Фактор V включає так само 16% показників, але половина з них має протилежний полюс навантаження. До складу цього фактора увійшли такі показники: здатність до управління невербальною поведінкою у педагогічному спілкуванні (0,557); вміння викладати свої думки (0,482), що відносяться до комунікативно-мовленнєвого компонента комунікативної компетентності, а також самоконтроль у спілкуванні (0,472). До складу інтерактивного компонента комунікативної компетентності належить здатність до інтерактивного спілкування, що дістала таке факторне навантаження: 0,407.

Протилежний полюс займає естетична гармонійність у спілкуванні (–0,526); комунікативні знання (–0,492); когнітивний компонент комунікативної компетентності (–0,446).

Через високе факторне навантаження таких показників, як здатність до налагодження педагогічної взаємодії й здатність до управління нею невербальними засобами спілкування, він дістав умовну назву «Інтерактивний».

Як відомо, вирішальне значення у становленні й вияві комунікативної компетентності має когнітивний компонент – зокрема, комунікативні знання. Слід також зазначити, що для високого розвитку комунікативних знань велике значення має досвід спілкування. Цей досвід поступово нагромаджується у студентів у процесі навчально-професійної підготовки. Він збагачуватиметься і під час майбутньої праці цього фахівця у просторі професії. Тим часом дослідження свідчить про несформованість чи недостатній розвиток у студентів комунікативних знань, що зумовлює необхідність їх набуття і вдосконалення.

У процесі дослідження ми дійшли таких висновків:

Кожен із п'яти виділених у результаті дослідження факторів являє собою пов'язану закономірним статистичним зв'язком систему показників [2]. У своїй цілісності вони утворюють певний тип комунікативної компетентності студентів, яким вони послуговуються у своїй навчально-професійній діяльності.

Факторний аналіз дав змогу визначити особливості взаємозв'язку характеристик комунікативної компетентності і на цій підставі вичленувати її ключові показники, які є рушіями її формування і розвитку у процесі навчально-

професійної та майбутньої професійної діяльності фахівців із фізичної культури і спорту, що водночас є діючими спортсменами.

Виокремлено 60 гіпотетично визначених нами показників досліджуваного феномена, 43 з яких характеризують найбільшою мірою комунікативну компетентність саме майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту.

У результаті дослідження було встановлено п'ять генералізованих факторів, які дістали такі умовні найменування: «Комунікативна компетентність у сфері ділового спілкування», «Взаємини зі співрозмовником», «Розвивальний», «Невербальний», «Інтерактивний».

Відтак, у студента зі структурою комунікативної компетентності, що відповідає фактору «Комунікативна компетентність у сфері ділового спілкування», особистісна стратегія її формування і розвитку виробляється під впливом активного прагнення до навчально-професійного спілкування, намагання знайти власний стиль міжособистісної взаємодії, який якомога ефективніше обслуговуватиме професійну діяльність майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту.

Тип комунікативної компетентності, що відповідає фактору «Взаємини зі співрозмовником», характеризує студентів, яким властиві злагодженість у спілкуванні та вміння віднаходити найбільш ефективні способи реагування у конфліктній ситуації. Маємо зазначити, що у цих студентів не розвинені достатньою мірою мотиваційні спонуки до спілкування – зокрема, спрямованість на спілкування, що вимагає формування у них відповідних мотиваційних утворень.

Третій, «Розвивальний», тип комунікативної компетентності передбачає першочергове формування у студентів перцептивних вмінь, пов'язаних зі сприйманням, оцінюванням і розумінням психологічної сутності іншої людини.

Тим часом невербальне спілкування виступає ключовим показником типу комунікативної компетентності, що відповідає фактору «Невербальний». Як відомо, наявність високого розвитку невербальних умінь характеризує саме фахівця з фізичної культури і спорту. Це є підставою для посиленого розвитку у студентів вмінь та навичок невербального спілкування. Разом з тим маємо приділяти увагу і розвитку вербального мовлення, без якого процес спілкування – зокрема, фахового – неможливий.

Тип комунікативної компетентності, що відповідає фактору «Інтерактивний», свідчить про недостатню сформованість у студентів комунікативних знань, а також про відсутність у них, у зв'язку з цим, гармонійності у виконанні комунікативних дій.

Підсумовуючи, зазначимо, що комунікативна компетентність студента – майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту, як показало дослідження, – це складна структура, до якої входять п'ять факторів, або її типів. До того ж проблему змістової специфіки майбутньої професійної діяльності студента – майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту не можна розглядати поза процесом його навчального (і міжособистісного) спілкування, інструментом реалізації якого виступає комунікативна компетентність.

Список використаних джерел

1. Корніяка О.М. Вивчення розвитку комунікативної компетентності студентів // Психолінгвістика: зб. Наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2009. – Вип. 3. – С. 60-69.
2. Корніяка О.М. Психологія комунікативної культури школяра: монографія. / О.М. Корніяка. – К.: Міленіум, 2006. – 336 с.
3. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. Учебное пособие. / А.Д. Наследов. – СПб.: Речь, 2004. – 392 с.
4. Самохвалова А.Г. Деловое общение: секреты эффективных коммуникаций: учебное пособие. / А.Г. Самохвалова. – СПб.: Речь, 2012. – 333 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Korniyaka O.M. Vyvchennja rozvytku komunikatyvnoj kompetentnosti studentiv // Psyholingvistyka: [zb/nauk/ prac DVNZ "Perejaslav-Hmelnyckyj derzhavnyj pedagogichnyj universitet imeni Grygorija Skovorody"]. – Perejaslav-Hmelnyckj: PP "SKD", 2009. – Vyp. 3. – S. 60-69.
2. Korniyaka O.M. Psihologij komunikatyvnoj kultury shkolajra: monografija. / O.M. Korniyaka–K.: Milenium, 2006. – 336 s.
3. Nasledov A. D. Matematicheskie metody psihologicheskogo issledovanij. Analiz i interpretacij dannyh. Uchebnoe posobie. / A. D Nasledov – SPb.: Rech, 2004. – 392 s.
4. Samohvalova A.G. Delovoe obchenie: sekrety effektivnjh komunikazj: uchebnoe posobie. / A.G. Samohvalova– SPb.: Rech, 2012. – 333 s.

Lakhtadyr O.V. Psychological characteristics of communicative competence of future specialist in physical culture and sports: factor analysis. Factor analysis made it possible to distinguish the communicative competence of hypothetically identified 60 indicators we studied phenomenon 43 that characterize most communicative competence is the future experts of physical culture and sports.

The study was found five generalized factors which are received conditional name "communicative competence in the field of business communication", "Relations with interlocutor", "developing", "non-verbal", "interactive".

Thus, the student with the structure of communicative competence that corresponds factor "communicative competence in the field of business communication," personal strategy of its formation and development made under the influence of active commitment to educational and professional communication, efforts to find their own style of interpersonal interaction.

Type communicative competence, corresponding factor "relationship with the interlocutor," describes the students for whom the peculiar coherence and communication skills find most effective ways to respond to conflict situations.

Third, the "developmental" type of communicative competence provides primary formation of students' perceptual abilities related to perception, assessment and understanding of the psychological essence of another person.

Meanwhile, non-verbal communication is the key indicator of the type of communicative competence that corresponds factor "nonverbal." As you know, the high availability of non-verbal skills is characterized by a specialist in physical culture and sports.

Type communicative competence, corresponding factor "interactive" shows a lack of formation of students in communicative knowledge, as well as the lack of regard harmony in the implementation of communication activities.

In summary, we note that the communicative competence of the student – the future specialist in physical culture and sports, the study – a complex structure, which consists of five factors or types. The problem of semantic specificity future careers student – the future specialist in physical culture and sports can not be seen outside of his training process (and interpersonal) communication tool which supports implementation of communicative competence.

Keywords: communicative competence, competence communicative components, factor analysis, model and factors communicative competence.

УДК 159. 97:616.89 – 008.441.3

Литвинчук Л.М.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ НАРКОТИЧНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

Литвинчук Л. М. Основні підходи до вивчення проблеми наркотичної залежності. Дана стаття розкриває основні підходи до вивчення наркотичної залежності. В літературі, присвяченій проблемам наркотизму, в якості факторів ризику та причин наркоманії вказуються різні явища: ідейно-політична криза в суспільстві, втрата традиційних ідеалів і цінностей, економічні труднощі, безробіття, морально-психологічний криза сім'ї, втрата близькості і довіри, масова культура взагалі і молодіжна субкультура зокрема. Все це можна об'єднати в одне явище, таке як психологічна, соціальна і духовна кризи сучасного суспільства. Якщо дані соціологічного напрямку досліджень виявляють зовнішні причини наркотизму, то психологічний напрям зосереджується на шляхах пошуку внутрішніх факторів, що провокують початок і розвиток залежності.

Ключові слова: наркотична залежність, фактор, причина, криза, адикція, підхід, адиктивне порушення, психоактивна речовина.

Литвинчук Л.М. Основные подходы к изучению проблемы наркотической зависимости. Данная статья раскрывает основные подходы к изучению наркотической зависимости. В литературе, посвященной проблемам наркотизма, в качестве факторов риска и причин наркомании указываются различные явления: идейно-политический кризис в обществе, утрата традиционных идеалов и ценностей, экономические трудности, безработица, морально-психологический кризис семьи, утрата близости и доверия, массовая культура вообще и молодежная субкультура в частности. Все это можно объединить в одно явление, такое как психологический, социальный и духовный кризисы современного общества. Если данные социологического направления исследований выявляют внешние причины наркотизма, то психологическое направление сосредотачивается на путях поиска внутренних факторов, провоцирующих начало и развитие зависимости.

Ключевые слова: наркотическая зависимость, фактор, причина, кризис, аддикция, подход, адиктивное нарушение, психоактивное вещество.

Постановка проблеми. У ситуації зламу соціальних стереотипів, духовної кризи та глобальної реструктуризації сучасного соціокультурного середовища, особливого значення набувають ті аспекти особистості, які визначають механізми формування структур її індивідуальної свідомості.

Існують термінологічні труднощі, що стосуються розкриття поняття наркотичної залежності, оскільки не існує точного розуміння деяких аспектів цього

ЗМІСТ

<i>Болотнікова І.В.</i> Акмеологічні основи особистісного самоздійснення...	3
<i>Гуменюк Г.В.</i> Феномен самоздійснення у вимірі акмеологічного розвитку професіоналу.....	12
<i>Дзвоник Г.П.</i> Роль емоційної стійкості в професійному самоздійсненні фахівця.....	24
<i>Дубчак Г. М.</i> Порівняльний аналіз навчального стресу у студентів вищих та середніх навчальних закладів.....	30
<i>Завадська Т.В.</i> Психологічні особливості складових професійного самоздійснення вихователів дошкільних закладів.....	39
<i>Івашкевич Е.З.</i> Моделі соціальних репрезентацій в парадигмі дослідження соціального інтелекту педагога.....	49
<i>Каплуненко Я.Ю.</i> Особистісні чинники соціального інтелекту у фахівців соціономічного профілю.....	58
<i>Кокун О.М.</i> Чинники професійного самоздійснення особистості (статеві особливості).....	74
<i>Корніяка О.М.</i> Комунікативна компетентність як визначальний чинник професійного самоздійснення викладача вищої школи.....	82
<i>Кружева Т.В.</i> Індивідуальні особливості мотиваційних компонентів в професійному самоздійсненні вчених-дослідників.....	93
<i>Лахтадир О.В.</i> Психологічна характеристика комунікативної компетентності майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту: факторний аналіз.....	100
<i>Литвинчук Л. М.</i> Основні підходи до вивчення проблеми наркотичної залежності.....	109
<i>Панасенко Н.М.</i> Вплив криз професійного розвитку на професійне самоздійснення вчителя.....	117
<i>Панасенко Н.М., Войтович М.В.</i> Психологічні особливості подолання особистістю життєвих криз.....	126
<i>Пилипенко Н.М.</i> Психологічні захисти та самоставлення особистості.....	136
<i>Савченко Т.Л.</i> Психологічне сприяння психофізіологічному забезпеченню професійного самоздійснення фахівця в умовах соціально-економічних перетворень.....	144
<i>Сердюк Л.З., Шамич О.М.</i> Психологічні основи самореалізації особистості.....	150
<i>Удод М.О.</i> Концептуальні основи психологічного відбору працівників служби екстреної медичної допомоги та медицини катастроф.....	157
<i>Ходос О.С.</i> Стрес, тривога та агресія, як небажані складові адаптаційного процесу для військовослужбовців.....	167
<i>Шелестова О. В.</i> Особливості протікання розладів адаптації у різних вікових та соціальних групах.....	176
<i>Шульга В.В.</i> Взаємозв'язок рівня шкільної тривожності і адаптації школярів.....	184
Відомості про авторів.....	191

CONTENTS

<i>Bolotnikova I.V.</i> Acmeological basics of personal self-fulfilment.....	3
<i>Humenyuk H.V.</i> The "self-fulfilment" phenomenon in the terms of acmeology of professional development.....	12
<i>Dzvonyk G. P.</i> The place of emotional stability in professional self-realization of a specialist.....	24
<i>Dubchak H.M.</i> Comparative analysis of the educational stress of University and vocational schools students.....	30
<i>Zavadaska T.V.</i> Psychology features of professional self-realization constituent of preschool tutors.....	39
<i>Ivashkevych E.Z.</i> Models of social representations in the paradigm of researches of social intellect of a teacher.....	49
<i>Kaplunenko Y.Y.</i> Personal factors of Social Intelligence development among specialists of socioeconomic profile.....	58
<i>Kokun O.M.</i> Factors of personal professional self-fulfillment (gender characteristics).....	74
<i>Korniyaka O.M.</i> Communicative competence as a determining factor of university teacher's professional self-fulfilment.....	82
<i>Krujeva T.V.</i> Індивідуальні особливості мотиваційних компонентів в професійному самоздійсненні вчених-дослідників.....	93
<i>Lakhtadyr O.V.</i> Psychological characteristics of communicative competence of future specialist in physical culture and sports: factor analysis.....	100
<i>Litvinchuk L.M.</i> the Main approaches to the study of the problem of drug addiction.....	109
<i>Panasenko N.M.</i> The impact of crises of professional development for professional self-fulfilment teacher.....	117
<i>Panasenko N.M., Voytovich M.V.</i> Psychological characteristics of overcoming the life crises by the personality.....	126
<i>Pylypenko N.M.</i> Psychological protection and self attitude to personality.....	136
<i>Savchenko T.L.</i> Psychological assistance psychophysiological provision of professional self-realization in a professional context of social and economic transformation.....	144
<i>Serdiuk L.Z., Shamych O.M.</i> Psychological foundations of personal self-realization.....	150
<i>Udod M.O.</i> Conceptual bases of occupational selection of first medical aid and medicine of catastrophes service workers.....	157
<i>Hodos A.S.</i> Stress, anxiety and aggression as unwanted components of the adaptation process for military personnel.....	167
<i>Shelestova O.V.</i> Features of flowing of adaptation's disorders are in the different age-related and social groups.....	176
<i>Shulga V.V.</i> The relationship level of school anxiety and adapt student-ing.....	184
About Authors.....	191

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЇ:
Збірник наукових праць Інституту психології
імені Г.С. Костюка НАПН України**

Том V

**Психофізіологія. Психологія праці.
Експериментальна психологія.**

Випуск 16.

За ред. академіка Максименка С. Д.

Підписано до друку 28.10.2016. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум.-друк. арк. 11,39. Обл.-вид.арк. 15,92.
Тираж 100 прим. Зам. № 55.

ДП «Інформаційно-аналітичне агентство»
вул. Еспланадна 4-6, м. Київ, 01601, Україна
тел/факс 287-03-79, 289-77-62
E-mail: iaa@dstati.kiev.ua